

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته الهیات (فقه و مبانی حقوق)

عنوان:

بررسی جاسوسی از منظر فقه امامیه و قانون مجازات اسلامی

توسط:

کبری خفایی

استاد راهنما:

دکتر عبدالجبار زرگوش نسب

استاد مشاور:

دکتر طاهر علی محمدی

بهمن ماه ۹۳

پروردگارا

نه ميتوانم موهائشان را كه در راه عزت من سفيد شد، سياه كنم و نه براي دست‌هاي پينه بسته‌شان كه ثمره تلاش براي افتخار من است، مرهمي دارم. پس توفيقم ده كه هر لحظه شكر گزارشان باشم و ثانيه‌هاي عمرم را در عصاي دست بودنشان بگذرانم.

اين پايان نامه را ضمن تشكر و سپاس بيكران و در كمال افتخار و امتنان تقديم مي‌نمايم به:

- محضر ارزشمند پدر و مادر عزيزم به خاطر همهي تلاشهاي محبت آميزي كه در دوران مختلف زندگي ام انجام داده اند و با مهرباني چگونه زيستن را به من آموخته اند.

- به استادان فرزانه و فرهيخته اي كه در راه كسب علم و معرفت مرا ياري نمودند.

- به آنان كه نفس خيرشان و دعاي روح پرورشان بدرقه‌ي راهم بود.

- الها به من كمك كن تا بتوانم اداي دين كنم و به خواسته‌ي آنان جامه‌ي عمل بپوشانم.

- خدايا توفيق خدمتي سرشار از شور و نشاط و همراه و همسو با علم و دانش و پژوهش جهت

رشد و شكوفايي ايران كهن سال عنايت بفرما.

سپاسگزاری

سپاس بیکران پروردگار یکتا را که هستی مان بخشید و به طریق علم و دانش رهنمودمان کرد و به همنشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه چینی از علم و معرفت را روزیمان ساخت. اینک که پایان نامه کارشناسی ارشد خود را به پایان می‌رسانم بر حسب وظیفه و به مصداق «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» بسی شایسته است از:

- استاد متدین و ارجمندم، جناب آقای دکتر زرگوش نسب که با کرامتی چون خورشید، سرزمین دل را روشنی بخشیدند و گلشن‌سرای علم و دانش را با راهنمایی‌های کارساز و سازنده بارور ساختند، تقدیر و تشکر کنم.

- همچنین با تقدیر و تشکر شایسته از استاد فرهیخته و فرزانه جناب آقای دکتر علی محمدی که صحیفه‌های سخن را علم پرور نمود و همواره مشاور و راه‌گشای نگارنده در اتمام و اکمال پایان نامه بوده است.

- در پایان از خواهر عزیزم نغمه تقی پور به دلیل یاری‌ها و راهنمایی‌های بی‌چشمداشت ایشان که بسیاری از سختی‌ها را برایم آسان‌تر نمودند.

چکیده

هر جامعه‌ای قبل از آن که نیاز به آسایش داشته باشد در مرحله اول نیاز به امنیت دارد؛ از این رو دغدغه امنیت، مهمترین مسؤلیت دولت‌ها و خواسته ملت‌ها است. جرائمی که افراد مرتکب می‌شوند، امنیت و آسایش عمومی را خدشه دار می‌کند؛ یکی از آن‌ها جرم جاسوسی است که با وجود اهمیت زیاد، در ماهیت و مصادیق آن ابهامات وجود دارد؛ از جمله اینکه جاسوسی جرم سیاسی است یا عمومی و دیگری این است که جاسوسی امنیت داخلی کشور را تهدید می‌کند یا امنیت خارجی کشور را. در این پژوهش که به روش توصیفی - تحلیلی انجام گرفته بعد از بیان کلیاتی از تعریف جاسوسی و تبیین ماهیت آن، به تفکیک جاسوسی از خیانت به کشور و استثنای آن از جرم سیاسی پرداخته شده و متعاقباً به بررسی مصادیق و مجازات این جرم در قانون مجازات اسلامی و قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح پرداخته شده است و در نهایت جاسوسی از دیدگاه فقهای امامیه و هم‌چنین مجازات آن، از نظر این مذهب مورد بررسی قرار داده شد. و نتیجه این شد که جاسوسی جرم عمومی محسوب و بر ضد امنیت خارجی کشور به شمار می‌آید.

واژگان کلیدی: جاسوسی، جرم سیاسی، خیانت به کشور، جرم علیه امنیت.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
د	چکیده.....
ط	فهرست نشانه‌های اختصاری.....
۱	مقدمه.....
۲	فصل اول: کلیات تحقیق و مفاهیم.....
۳	۱-۱. شرح و بیان مسأله پژوهشی.....
۳	۲-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش.....
۴	۳-۱. اهداف پژوهش.....
۵	۴-۱. سؤال‌های پژوهش.....
۵	۵-۱. جنبه جدید و نوآوری.....
۵	۶-۱. پیشینه تحقیق.....
۷	۷-۱. مفاهیم و تعاریف.....
۱۲	۸-۱. تاریخچه جاسوسی.....
۱۵	فصل دوم: اقسام، انواع و مراحل جاسوسی از منظر قانون مجازات اسلامی.....
۱۶	۱-۲. اقسام جاسوسی.....
۱۷	۲-۲. مراحل جاسوسی.....
۱۹	۳-۲. مقایسه جرم جاسوسی از جرم خیانت به کشور.....
۱۹	۱-۳-۲. خیانت به کشور.....
۲۱	۲-۳-۲. ضوابط و معیارهای تمیز جرم جاسوسی از جرم خیانت به کشور.....
۲۴	۳-۳-۲. عناصر تشکیل دهنده جرم خیانت به کشور.....
۲۵	۴-۲. جاسوسی و جایگاه آن در جرایم علیه امنیت.....

۲۵.....	۱-۴-۲. امنیت
۲۸.....	۲-۴-۲. انواع جرایم علیه امنیت و تعیین جایگاه جاسوسی
۲۹.....	۳-۴-۲. جرایم علیه امنیت خارجی کشور
۲۹.....	۴-۴-۲. جرایم علیه امنیت داخلی کشور
۳۰.....	۵-۲. جاسوسی و ارتباط آن با جرایم سیاسی
۳۰.....	۱-۵-۲. تعریف جرایم سیاسی از قانون
۳۲.....	۲-۵-۲. ضوابط و تشخیص جرم سیاسی
۳۶.....	۶-۲. انگیزه جاسوسی
۳۸.....	جمع‌بندی

فصل سوم: مصادیق جاسوسی در قانون مجازات اسلامی و قانون جرایم نیروهای

۴۰.....	مسئله
۴۱.....	۳-۱. مصادیق جاسوسی در قانون مجازات اسلامی
۴۱.....	۳-۱-۱. مطلع نمودن افراد فاقد صلاحیت از اسرار
۴۳.....	۳-۱-۲. جاسوسی به نفع دولت بیگانه و به ضرر دولت بیگانه دیگر در خاک ایران
۴۵.....	۳-۱-۳. ورود به اماکن ممنوعه جهت کسب اطلاعات
۴۸.....	۳-۱-۴. جمع آوری اطلاعات به قصد برهم زدن امنیت ملی
۵۰.....	۳-۱-۵. بی‌مبالاتی در حفظ اطلاعات طبقه بندی شده
۵۱.....	۳-۱-۶. همکاری با دول متخاصم
۵۳.....	۳-۲. مصادیق جاسوسی در قانون جرایم نیروهای مسلح
۵۳.....	۳-۲-۱. جاسوسی نظامیان مربوط به عملیات نظامی یا راجع به مؤسسات دفاعی کشور
۵۴.....	۳-۲-۲. تسلیم اسرار نظامی، سیاسی و غیر آن به دشمن کشور
۵۵.....	۳-۲-۳. ورود به محل نگهداری اسناد
۵۸.....	۳-۲-۴. معاونت در جرم جاسوسی
۵۹.....	۳-۲-۵. تسلیم اسناد طبقه‌بندی شده به افراد فاقد صلاحیت

- ۶۱-۲-۶. افشای غیر عمدی اسناد طبقه‌بندی شده از ناحیه نظامیان.....
۶۳. جمع‌بندی.....
۶۶. فصل چهارم: جاسوسی از منظر فقه امامیه.....
- ۶۷-۱-۴. اهداف جاسوسی.....
- ۶۸-۲-۴. جواز جاسوسی.....
- ۷۵-۳-۴. حکم تکلیفی جاسوسی.....
- ۷۵-۱-۳-۴. تجسس در اسرار خصوصی مردم.....
- ۷۶-۱-۱-۳-۴. دلایل عدم جواز.....
- ۸۳-۲-۳-۴. جاسوسی به نفع اجانب و دشمنان.....
- ۸۹-۴-۴. قلمرو حرمت جاسوسی مستفاد از آیات و روایات.....
- ۹۰-۵-۴. جاسوسی در زمان صلح و جنگ.....
- ۹۳-۶-۴. چگونگی خبررسانی.....
- ۹۴-۷-۴. مجازات جاسوسی در اسلام.....
- ۹۵-۱-۷-۴. مجازات جاسوس مسلمان.....
- ۱۰۰-۲-۷-۴. مجازات جاسوس مستأمن.....
- ۱۰۱-۳-۷-۴. مجازات جاسوس ذمی.....
- ۱۰۴-۴-۷-۴. مجازات جاسوس حربی.....
- ۱۰۵-۸-۴. رفتن جاسوس به جهاد.....
- ۱۰۶-۹-۴. سقوط مجازات جاسوس از دیدگاه اسلام.....
- ۱۰۷-۱-۹-۴. پذیرش اسلام از سوی جاسوسان غیر مسلمان.....
- ۱۰۸-۲-۹-۴. راه‌نمایی و کمک برای اطلاع یافتن از اسرار دشمن.....
- ۱۰۹-۱۰-۴. مصونیت سیاسی سفرا و نمایندگان.....
- ۱۱۰-۱۱-۴. امان دادن به جاسوس.....
۱۱۲. جمع‌بندی.....

نتیجه..... ۱۱۴

فهرست منابع و مآخذ..... ۱۱۷

فهرست نشانه‌های اختصاری

ا = اساسی

ت = تجارت

ث = ثبت

ق = قانون

م = مجازات

م = مدنی

ق.م.ج.ن.م = قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح

ق.م.ا = قانون مجازات اسلامی

ق.ت = قانون تعزیرات

مقدمه

جاسوسی به عمل شخصی گفته می‌شود که با عناوین غیر واقعی و جعلی، اقدام به کسب اطلاعات یا نقشه‌ها یا مدارک و اسناد مخفی و محرمانه به اسرار نظامی، اقتصادی، سیاسی و تسلیم آن‌ها به کشور بیگانه نماید. در لغت به معنای خبرچینی برای دشمن، و در اصطلاح به معنای تجسس، تحقیق و تفحص در امور مخفی و پنهان دیگران است. که ماهیتی شخصی و فردی دارد. فقها در بعضی از کتاب‌های تاریخی مطالب فراوانی درباره ویژگی‌های جاسوس و نحوه به کارگرفتن او انجام داده‌اند؛ چون نظام جاسوسی مؤثر، به قدرت حاکمان و سلاطین کمک می‌کند. با ظهور اسلام و شروع مخالفت مشرکان و مخالفان اسلام با مسلمانان، برای مقابله با این دشمنی‌ها به استفاده از جاسوس توجه شد و شواهدی تاریخی وجود دارد که پیامبر اکرم (ص) به ارسال افرادی برای خبرگرفتن از وضعیت دشمن اهتمام داشته‌اند.

با توجه به ارتباط مسأله جاسوسی با امنیت ملی و سرزمین اسلامی، بررسی ابعاد و جوانب آن و مشخص کردن مصادیق آن از نظر فقه امامیه و قانون مجازات اسلامی دارای اهمیت بسزایی است، با این وجود بررسی کتب فقهی نشان می‌دهد که به تفصیل در این باره بحث نشده است. از این رو انجام پژوهشی که به طور جامع آن را از نظر فقه امامیه و قانون مورد بررسی قرار دهد ضروری می‌نماید. برای بررسی و نیل به این هدف، پایان نامه حاضر در چهار فصل تهیه می‌شود. در فصل نخست به کلیات تحقیق و تعاریف مفاهیم، در فصل دوم به اقسام و مراحل جاسوسی، در فصل سوم به ذکر مصادیق، شرایط و ارکان آن در قانون مجازات اسلامی و جرائم نیروهای مسلح، و در فصل پایانی به جاسوسی از منظر فقه امامیه پرداخته و مجازات این جرم از منظر مذهب امامیه مورد بحث قرار داده می‌شود.

فصل اول

کلیات و مفاهیم

۱-۱. شرح و بیان مسأله

جاسوسی عبارت است از گردآوری و گزارش مخفیانه اخبار و اطلاعات سری کسی یا کشوری به طرف مقابل و یا افراد کشورهای ذینفع. در قرآن کریم صریحاً از تجسس در کار یکدیگر نهی شده است؛ در سنت معصومین نیز این عمل مورد نهی قرار گرفته و حرام است.

جاسوسی از مصادیق بارز جرایم علیه امنیت کشور است که معمولاً جرمی سازمان یافته و در عین حال فراملی است، چرا که در آن اطلاعات حیاتی یک کشور از طریق یک نظام سازمان یافته و منابع انسانی نه ابزاری، مثل ماهواره های اطلاعاتی کشورها، در اختیار کشور یا کشورهای دیگر قرار می گیرد. این جرم که وجهه امنیتی دارد، نماد جرایم سیاسی است و معیار مناسبی برای خارج کردن هر جرمی از دایره جرم سیاسی است که وجهه امنیتی پیدا کرده و کل رژیم سیاسی را نشانه گرفته است. در همه کشورها، اقداماتی که امنیت حاکمیت را برهم بزنند جرم دانسته شده و عناوین این جرایم با یکدیگر متفاوتند؛ اما به هر حال، حفظ امنیت کشور یکی از اهداف مهم همه نظام های سیاسی است. در حالی که جرم جاسوسی مواد قانونی و نظرات عدیده ای در فقه و حقوق را به خود اختصاص داده است، تعریف مشخصی از آن صورت نگرفته و تنها به مصادیقی از جرم جاسوسی اشاره شده است. با توجه به اهمیت مسأله مذکور، این پژوهش در صدد تبیین جرم جاسوسی در فقه امامیه و قانون مجازات اسلامی، ذکر مصادیق آن و بررسی اعمال مجازات و ضمانت اجرای این جرم در جامعه است.

۱-۲. اهمیت و ضرورت انجام پژوهش

جاسوسی از جمله جرایم علیه امنیت خارجی کشور محسوب می گردد که امنیت و استقلال یک کشور را در صحنه بین المللی به مخاطره می اندازد و حتی در پاره ای از موارد منجر به سقوط دولتها، تزلزل حکومت ها و حتی از بین رفتن استقلال و تمامیت ارضی آنها می گردد. تحقیق فقهی و حقوقی راجع به جاسوسی از آن جهت اهمیت دارد که با وجود حساسیت فوق العاده این

موضوع تقریباً هیچ گونه بحث مفصلی در این باره صورت نگرفته است. بررسی کتب فقهی ادوار مختلف نشان می‌دهد که از زمان شیخ مفید تا به امروز هیچ یک از فقهای امامیه به جز برخی از معاصرین در این زمینه تحقیق وسیعی نداشتند؛ بلکه فقط در مبحث جهاد و در مبحث دفاع به معدودی از احکام مربوط به حرمت تجسس و جاسوسی اشاره مختصری شده است، در حالی که با توجه به ارتباط مساله جاسوسی با امنیت ملی و سرزمین اسلامی بررسی ابعاد و جوانب آن و مشخص کردن مجازاتش از نظر فقه و قانون مجازات اسلامی دارای اهمیت بسزایی است و بررسی نظرات مختلف در این زمینه و شناخت افراد جامعه با مجازات آن و احکام شرعی اش ضرورتی اجتناب ناپذیر است. انجام این پژوهش، ضمن تلاش در رفع ابهامات موجود، زمینه قانون‌گذاری شفاف‌تر و کامل‌تر را برای مراکز تصمیم‌گیری فراهم می‌سازد.

۱-۳. اهداف پژوهش

هدف اصلی

شناخت ماهیت جرم جاسوسی و احکام آن از منظر فقه امامیه و قانون مجازات اسلامی.

اهداف جزئی

الف - شناسایی مصادیق جاسوسی از منظر فقه.

ب - آگاهی از مصادیق جاسوسی از منظر قانون مجازات اسلامی.

ج - تبیین ارتباط جرم سیاسی با جرم جاسوسی.

۴-۱. سؤالات پژوهش

سؤال اصلی

جاسوسی از منظر فقه امامیه و قانون مجازات اسلامی چیست و چه احکامی دارد؟

سؤالات فرعی

الف - مصادیق جاسوسی از منظر فقه چه می‌باشند و احکام آن‌ها چیست؟

ب - احکام و مصادیق جاسوسی از منظر قانون مجازات اسلامی چیست؟

ج - چه ارتباطی میان جرم سیاسی و جرم جاسوسی وجود دارد؟

۵-۱. جنبه جدید بودن و نوآوری

این پژوهش هم به لحاظ نگاه کاربردی که دارد و از آن جهت که به تطبیق بین فقه امامیه و قانون مجازات اسلامی می‌پردازد و به شکل گسترده و جامع مصادیق جرم جاسوسی را از نظر می‌گذراند، جدید و نو خواهد بود.

۶-۱. پیشینه تحقیق

بر اساس بررسی‌های انجام شده در ارتباط با پیشینه موضوع، تحقیقی جامع به صورتی که جرم جاسوسی را بین قانون مجازات اسلامی و فقه امامیه مورد تطبیق قرار داده باشد، یافت نشد؛ اما کتاب‌ها و آثاری مرتبط با موضوع مورد نظر موجود است، که از جمله آنها می‌توان به کتاب «روضه الانوار عباسی از محمد بن مومن سبزواری» و «دستور الکاتب فی تعیین المراتب تألیف محمد بن هند و شاه شمس» اشاره کرد. در کتب مذکور، ویژگی جاسوسان ذکر شده و مواردی از قبیل قابل اعتماد بودن، تیزهوشی و بصیرت، آشنایی با ممالک و کشورهای تحت ماموریت و همچنین قدرت تجزیه و تحلیل و استنباط قوی، به عنوان ویژگی جاسوسان مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. همچنین کتاب «الموسوعه الجنایه» تألیف جندی عبدالملک، نیز به این موضوع پرداخته است. مؤلف در این اثر دو تئوری لازم را برای تحقق جرم جاسوسی مورد تحلیل قرار

داده که بنابر تئوری نخست، اگر جمع‌آوری اطلاعات به قصد جاسوسی و تسلیم اطلاعات به دشمن انجام شود، با معیار قصد جاسوسی می‌تواند جرم به حساب آید. طبق تئوری دوم (تئوری عینی) مرتکب علاوه بر جمع‌آوری اطلاعات، بایستی آن‌ها را به طرف مقابل تسلیم کند و اگر مرحله دوم (تسلیم) انجام نشود جرم جاسوسی واقع نشده است.

از جمله کتاب‌هایی که جرم جاسوسی را مورد تحلیل قرار داده است، می‌توان به کتاب «جامع المقاصد از محقق ثانی، ایضاح الفوائد از فخرالمحققین حلی، و مبسوط شیخ طوسی» اشاره کرد. طبق کتب مذکور در اخبار منقول از سیره نبوی موارد مکرری دیده می‌شود که نشان می‌دهد مسأله جاسوسی کفار بر ضد مسلمانان از همان عصر ظهور اسلام مصداق داشته است. در این زمینه نیز پایان‌نامه‌هایی با عنوان «جاسوسی و خیانت علیه کشور» اثر عادل ساریخانی، «جاسوسی و جرایم مرتبط با آن» از منصور فرخ سیری، «خیانت و جاسوسی» از حیدر ملک زاده، «بررسی جرم جاسوسی در حقوق جزایی ایران و سیر تطور آن» اثر محمد کاردان و «جاسوسی در حقوق موضوعه ایران» به کوشش محمد رضا نعمتی به رشته تحریر در آمده‌اند.

هم‌چنین دو مقاله نیز از دکتر زرگوش‌نسب، یکی با عنوان «احکام زندان در قرآن و سنت» که در آن به مجازات جاسوس مسلمان اشاره شده و دیگری با عنوان «دراسه الفقہیہ مقارنه لأحكام التجسس» که درباره مجازات جاسوس می‌باشد، تألیف شده است. هم‌چنین مقاله‌های دیگری از جمله «بررسی قلمرو حکم اولیه جاسوسی و تجسس در اسلام از احسان علی اکبری و اعتماد و تجسس از ابوالفضل دربرزی به موضوع جاسوسی پرداخته‌اند. تفاوتی که پژوهش حاضر نسبت به نوشته‌های مشابه خود دارد، آن است که جاسوسی را از منظر قانون مجازات جدید کشورمان بررسی و آن را با مذهب فقه امامیه تطبیق و سپس به بیان ماهیت، مصادیق و مجازات از نظر قانون و از نظر امامیه می‌پردازد.

۱-۷. مفاهیم و تعاریف

نظر به این که برخی واژه‌های کلیدی در این پایان‌نامه به کار می‌رود که محتاج تبیین هستند، در این جا به تعریف آن‌ها پرداخته می‌شود:

الف: جرم

جرم از ریشه «ج ر م»، به معانی قطع کردن، چیدن میوه از درخت، حمل کردن، کسب کردن، ارتکاب گناه و وادار کردن به کاری ناپسند، به کار رفته است.^۱ جرم در حقوق اسلام مانند آنچه در حقوق موضوعه متداول و رایج است تعریف نشده، فقها و صاحب نظران اسلامی، در کتب و آثار خود به جای تعریف جرم به طبقه بندی آن‌ها بر حسب نوع مجازات اکتفا کرده اند.^۲

اصطلاح جرم و مشتقات آن در قرآن کریم به معنی انجام کارهای زشت و ناپسند آمده است. در آیه ۲۵ سوره سباء «قُلْ لَّا تُسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ»^۳ بگو: شما از آنچه ما گناه کردیم بازخواست نمی‌شوید، و ما نیز از آنچه شما عمل می‌کنید بازخواست نمی‌شویم». واژه جرم در «اجرمننا» به معنی کار زشت ترجمه شده است.^۴

در آیه ۲۹ سوره مصطفین «إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ»^۵ همانا آنان که گناه کرده اند، (در دنیا) به حال کسانی که ایمان آورده بودند، می‌خندیدند». در این آیه نیز «اجرما» اشاره به کفار قریش دارد که مرتکب جرم و کارهای گناه می‌شوند.^۶

با توجه به معنی لغوی جرم و آنچه در این آیه مزبور مستفاد شده می‌توان نتیجه گرفت که جرم و جریمه در لغت به ارتکاب کارهای زشت و ناپسند و مخالف حق و عدل اطلاق می‌شود. در

۱- فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب‌العین، ج ۶، ص ۱۱۹.

۲- گرجی، ابوالقاسم، حقوق جزای عمومی، شماره ششم، ص ۹۴.

۳- سباء / ۲۵.

۴- طبرسی، فضل بن حسن، مختصر مجمع البیان، ج ۳، ص ۷۹.

۵- مططفین / ۲۹.

۶- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۰، ص ۶۹۳.

یکی از کتب حقوقی، جرم از دو منظر یکی از منظر مفهوم فقهی عام و دیگری از منظر مفهوم فقهی خاص تعریف شده:

۱- مفهوم فقهی عام: جرم در معنای عام و وسیع کلمه از نظر فقهی عبارت از ارتکاب هر فعل حرام یا ترک امر واجبی است که شارع مقدس آنرا ممنوع کرده و مرتکب آنرا مستحق کیفر دنیوی حدود، قصاص، تعزیر یا پرداخت دیه می‌داند.

۲- مفهوم فقهی خاص: مفهوم فقهی خاص جرم عبارت از ایراد هر نوع صدمه و تجاوز ناحق نسبت به جسم و جان و تمامیت بدن دیگری و سایر تعرضاتی است که نسبت به مرده صورت می‌گیرد.^۱

ب: جاسوسی

ممکن است این تصور ایجاد شود که مفهوم جاسوسی روشن است و نیاز به تبیین ندارد، ولی با توجه به معانی مختلف این واژه و واژه‌های مشابه هم‌معنی آن لازم است که مفهوم‌شناسی صورت بگیرد. این واژه از ریشه «جس» به معنای لمس نمودن چیزی با دست است.^۲

تجسس، تفتیش از باطن کارها است و بیشترین جایی که اطلاق می‌شود درباره شر و جاسوس است. و بیشتر به امور شر و بد گفته می‌شود و جاسوس دارنده اخبار و اسرار شرآمیز است.^۳

لغوی دیگری می‌گوید: «جسّه بیده جسّا» که از باب قتل یقتل می‌باشد و نیز «اجتسه» یعنی برای شناسایی، واریسی کرد. «جسّ الاخبار و تجسسها» یعنی دنبال نمودن و پی‌گیری خبرها. جاسوس نیز از همین باب است؛ زیرا او خبرها را بررسی و باطن امور را جستجو می‌کند.^۴

از ظاهر این توضیح، بر می‌آید که تجسس تنها پی‌گیری زشتی‌های پنهانی نیست [بلکه اعم از آن است]. در کتاب مقایس اللغه در معنای «جس» آمده است که: «جس» شناخت چیزی با دریافت نامحسوس و ظریف است. جاسوس - پروزن فاعول - نیز از همین باب است؛ زیرا او از آن چه که

۱- ولیدی، محمد صالح، حقوق جزای عمومی، جلد اول، ص ۲۶.

۲- ابن منظور، لسان العرب، ج ۲، ص ۲۸۳.

۳- همان.

۴- فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر، ج ۱، ص ۱۲۵.

بخواهد مخفیانه و بی‌سر و صدا باخبر می‌شود.^۱ در فرهنگ اصطلاحات سیاسی امروز جهان، به معنای گردآوری پنهانی اطلاعات و اسرار نظامی، سیاسی، اقتصادی، یا صنعتی است، با عناوین غیرواقعی و پنهانی به نفع یکی از دو طرف درگیری است.^۲

واژه جاسوس و جاسوسی و مشتقات آن در حوزه فقه اجتماعی یعنی تجسس در احوالات مردم، در قرآن به کار نرفته است؛ ولی واژگان و جملاتی در قرآن به کار رفته که بیانگر همین مفهوم اصطلاح سیاسی جاسوس است. از جمله واژگان و اصطلاحاتی که برای معنای جاسوس به کار رفته، واژه سماعون است که در آیه ۴۱ سوره مائده از آن به سخن آمده است: «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزَنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَقْوَاهِهِمْ وَكَم تُوْمِنُ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخِرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ...»^۳ ای پیامبر! کسانی که در کفر می‌شتابند تو را غمگین نسازند، چه آنان که به زبانشان گفتند: ایمان آوردیم و دل هایشان ایمان نیاورده، و چه آنان که یهودی اند و به شدت شنونده دروغند با آن که می‌دانند دروغ است و با همه توان گوش به فرمان گروهی دیگرند که از روی حسد و کبر نزد تو نیامدند». مفسران قرآن از جمله شیخ طبرسی در مجمع البیان^۴ و فخر رازی در کتاب تفسیر کبیر^۵ سماعون را به معنای جاسوسان معنی کرده‌اند.

در مورد جاسوسی فقهای عظام تعریفی ارائه نکرده‌اند؛ ممکن است این امر به سبب روشن بودن معنای جاسوس از دیدگاه آنان باشد. علاوه بر این در ابواب فقهی بابی را به این بحث اختصاص نداده و در موارد مختلف به طور پراکنده و گذرا از جاسوس سخن به میان آورده‌اند. در کتب فقهی برای این عنوان از تعبیر عین و عیون استفاده شده است.^۶

۱- ابن فارس، احمد، معجم مقاییس اللغة، ج ۱، ص ۴۱۴.

۲- آقابخشی، علی، فرهنگ علوم سیاسی، ص ۱۴۱.

۳- مائده / ۴۱.

۴- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، جلد ۳، ص ۲۹۳.

۵- فخر رازی، محمد بن عمر، تفسیر کبیر، ج ۱۲، ص ۳۵۸.

۶- ساریخانی، عادل، جاسوسی و خیانت به کشور، ص ۳۰.

ذهبی می‌گوید: عین همان جاسوس است. برخی دیگر نیز گفته‌اند: جاسوس کلمه‌ای است که بر معنای معروف دلالت می‌کند و ملازمه با کلمه عین به معنای رقیب دارد و از همین روست که جدائی بین این دو کلمه در جمیع حالات و موارد ممکن نیست.^۱

به نظر می‌رسد هر سه واژه جاسوس، عین، سمع، در معنای مورد نظر ما به نحو استعمال حقیقی به کار گرفته نشده‌اند، بلکه هر سه لفظ، معانی حقیقی دیگری دارند و در این جا به یکی از طرق مجاز یا منقول در این معنا استعمال شده‌اند و برای دفع توهّم می‌گوییم: بین موضوع له اصلی و استعمال مجازی، مناسبت و علاقه موجود است؛ به عنوان مثال، علاقه بین استعمال لفظ عین و جاسوس آن است که عمل جاسوسی غالباً به وسیله این عضو انجام می‌شود و در حقیقت در این جا نام وسیله، روی خود معنا، مفهوم و موضوع له اصلی گذاشته شده است. ملاحظه شد که ماده جس هم به عنوان مسّ با دست وضع شده است و آن چه امروزه در ابتدا از معنای جاسوسی به ذهن تبادر می‌آید، یکی از دو احتمال زیر است: ۱- مجاز مشهور است؛ یعنی بر اثر کثرت استعمال در معنای امروزی تبادر می‌کند. ۲- منقول است. به هر حال در این جا نیز مناسبت ملحوظ شده است، زیرا در معنای حقیقی و مجازی، طلب مشترک است.^۲

از نظر قانونی جرم جاسوسی در قوانین کشورهای مختلف تعریف نشده و همیشه سعی بر آن است به بیان مبهم جاسوسی پرداخته شود تا در هر مرحله‌ای که قانون‌گذار بخواهد مسأله‌ای را طبق مقتضیات زمان و مکان با جرم جاسوسی مطابقت دهد، قادر به انجام آن باشد. در قانون کشور ما نیز تعریفی از جاسوسی نشده و تنها در برخی مواد قانونی به کلمه جاسوسی و جرائم مرتبط با آن اشاره شده است. با استناد به مواد قانونی می‌توان جاسوسی را این گونه معرفی کرد که جاسوس به شخصی گفته می‌شود که تحت عناوین غیر واقعی و مخفیانه به نفع خصم در صدد تحصیل برخی اطلاعات و مدارک باشد. به عبارت دیگر جاسوس به شخصی گفته می‌شود که با پوشش‌های متقلبانه یا مخفیانه و به نفع دشمن در صدد تفحص و تجسس پیرامون اسرار یا تحصیل اطلاعات یا اشیاء یا سایر مدارک و اسناد مربوطه به استعداد و توانایی‌های نظامی، اقتصادی و

۱ - گروه نویسندگان، دائرة المعارف اسلامه، ج ۱۰، ص ۴۰۱.

۲ - ساریخانی، عادل، پیشین، ص ۲۸-۲۷.